

Transnationale academische mobiliteit

‘Leave to learn’ of ‘Learn to leave’?

Noël B. Salazar @NoelBSalazar

Noël Salazar is een sociale en culturele antropoloog. Hij bestudeert het belang dat mensen hechten aan tijdelijke buitenlandse ervaringen op het vlak van studie, werk of levensstijl. Zijn onderzoek naar grensoverschrijdende mobiliteit omvat veldwerk in Indonesië, Tanzania, Chili en de EU.

Het is een oude wijsheid dat reizen de geest verruimt. De geschiedenis leert ons dat academici altijd mobiel geweest zijn. Daarbij stond niet het reizen op zich centraal maar wel de zoektocht naar nieuwe kennis en vaardigheden.

Tegenwoordig worden tijdelijke verblijven aan onderzoeksinstellingen in het buitenland de hemel in geprezen door zowel beleidsmakers als academische overheden.

De mobiliteitsideologie,
gevoed door een
marktlogica van
arbeidsflexibiliteit,

creëert een rooskleurig beeld van toegenomen creativiteit, efficiëntie en productiviteit.

Svejskijse conferentie van de European Association of Social Anthropologists (met simultaan-video in de aanpalende ruimte wegens teveel aanwezigen).

foto: Noël Salazar

Transnationale mobiliteit, voor conferenties, onderzoek of onderwijs, wordt algemeen beschouwd als een essentieel onderdeel van de wetenschappelijke loopbaan van (vooral jonge) onderzoekers. Dergelijke ervaringen 'elders' worden soms zelfs gebruikt als een parameter om de wetenschappelijke reputatie van academici te bepalen. Waar zitten de addertjes onder het groene gras aan de overkant?

Internationalisering als ideologie: 'Move or perish'

In de middeleeuwen, toen universiteiten als paddenstoelen uit de grond rezen in Europa, moesten academici wel mobiel zijn. Wie kennis wilde vergaren, moest rondtrekken naar de plaatsen waar die te vinden was: in bibliotheken. In de afgelopen decennia is de mobiliteit van academici over de landsgrenzen heen echter stelselmatig toegenomen. Wat de hedendaagse mobiliteitspatronen onderscheidt van soortgelijke bewegingen uit het verleden, zijn de nationale en supranationale beleidskaders die uitwisseling vergemakkelijken en versterken, en de vele bilaterale samenwerkingsverbanden tussen onderzoeksinstituten en landen. Die zijn een afspiegeling van bredere maatschappelijke processen die gerelateerd zijn aan economische globalisering en doorgedreven vermarkting van onderwijs en onderzoek.

De meeste Europese landen onderschrijven mobiliteit dan ook als een wenselijke activiteit en promoten een 'hoe meer hoe beter'-benadering. Die mobiliteitsideologie, gevoed door een marktlogica van arbeidsflexibiliteit, creëert een rooskleurig beeld van toegenomen creativiteit, efficiëntie en productiviteit. Ervaring in het buitenland wordt gelijkgesteld met positieve effecten zoals persoonlijke ontwikkeling en betere inzetbaarheid op de arbeidsmarkt. Internationale mobiliteit wordt verondersteld excellentie in onderzoek te stimuleren, internationalisering te versterken, respect voor diversiteit te verhogen, en samenwerking over de grenzen heen te bevorderen.

Pas op het niveau van doctoraat wordt mobiliteit plots belangrijk — en in één moeite door een verplichting.

Of onderzoekers zelf voordeel halen uit hun buitenlandse ervaring(en) of niet, wordt maar zelden bevraagd. De ideologie van de mobiliteit is zo sterk verankerd dat mensen zelfs beginnen te denken in stereotiepe categorieën: de succesvolle mobiele onderzoeker versus de onsuccesvolle vastgeroeste thuisblijver. Verblijven in het buitenland dienen vandaag als een middel om zich te onderscheiden in de symbolische strijd voor academische erkenning. Transnationale mobiliteit kan zelfs het verschil maken tussen collega's met vergelijkbare kwalificaties en track records.

In de praktijk is het effect van transnationale academische mobiliteit moeilijk te meten. In vele gevallen heeft het (tijdelijk) verlaten van een vertrouwde onderzoeksomgeving een heilzaam effect. In sommige onderzoeksdomeinen is ervaring opdoen aan een buitenlandse onderzoeksinstelling de beste manier om wetenschappelijke vorderingen te maken. Niet elk laboratorium beschikt immers over dezelfde apparatuur of expertise. Toch is het opleggen van een buitenlands verblijf vrij problematisch als slechts de ene gesloten kantooruimte voor de andere wordt ingeruild. Persoonlijke ervaringen van onderzoekers tonen zelfs aan dat het resultaat van transnationale mobiliteit gemengd is en dat er zeker ook negatieve elementen mee verbonden zijn.

Toch is mobiliteit een doel op zich geworden, iets waaraan wetenschappers deelnemen omdat ze moeten. Vooral jonge onderzoekers staan onder druk om 'mobiliteitservaring' op te doen. Die druk komt uit verschillende hoeken: de EU-strategie om via kanalen zoals de Marie Skłodowska-Curie fellowships en grote samenwerkingsverbanden een Europese onderzoeksruimte te creëren, nationale financieringskanalen zoals het FWO die die transnationale logica volgen en individuele instellingen die mobiliteit koppelen aan loopbaantrajecten.

Het opleggen van een

buitenlands verblijf is problematisch als alleen de ene kantoorruimte voor de andere wordt geruild.

Gedurende de afgelopen tien jaar heeft de Europese Unie belangrijke initiatieven genomen om de mobiliteit van onderzoekers te vergemakkelijken. Die omvatten een betere communicatie over uitwisselingsmogelijkheden, een verhoogde bijstand voor mobiele onderzoekers (o.a. wat betreft sociale zekerheid), een richtlijn omtrent een 'wetenschappelijk visum' en een handvest om de rechten van onderzoekers te verbeteren.

In werkelijkheid worden vele mobiele wetenschappers echter vaak gedreven door noodzaak eerder dan keuze, en hoe langer ze weg zijn van hun 'thuisbasis', hoe ingewikkelder het wordt om terug te keren. In Vlaanderen hebben de meeste universiteiten een 'mobiliteitsvoorwaarde' toegevoegd aan de tenure-trackcontracten. Zonder tijdelijk verblijf in het buitenland is geen vaste benoeming mogelijk. Het effect van die vereiste wordt echter op geen enkele manier gemeten of geëvalueerd.

Laten we bovendien niet vergeten dat we die mobiliteit in een zeer specifieke fase van de carrière van de onderzoeker verwachten. De eerste mobiliteit van een student is meestal die van thuisstad naar universiteitsstad. En zelfs daar zijn we weinig mobiel: tot verbazing van buitenlandse studenten keert de doorsnee Vlaamse student elk weekend terug naar huis. Erasmusuitwisselingen worstelen soms met de perceptie dat de universiteiten in Vlaanderen uiteindelijk toch de beste zijn en er dus geen meerwaarde in een dergelijke uitwisseling is. Pas op het niveau van een doctoraat wordt mobiliteit plots belangrijk, en in één moeite door wordt het zelfs meteen een noodzakelijke voorwaarde. Pas na de vaste benoeming verzinkt mobiliteit weer tot een optie.

En de toekomst?

Het wordt dringend tijd om grondig te reflecteren over de ethiek van de transnationale mobiliteiten die het huidige onderwijs- en onderzoekslandschap domineren. Politieke en academische beleidsmakers nemen transnationale mobiliteit voor lief, eerder dan een kritische houding aan te nemen ten opzichte van de ideologische vooronderstellingen waarop deze is gebaseerd. Nochtans zijn studies naar het mogelijke effect van mobiliteit op wetenschappelijke prestaties en excellentie verre van eenduidig.

Het is fout om mobiliteit te beschouwen als een doel op zich, als een impliciete metrische parameter van internationalisering. Transnationale academische mobiliteit mag noch

bevoorrecht noch bestraft worden. Het is belangrijk om de complexe relatie tussen mobiliteit, internationalisering en toponderzoek beter te begrijpen en de 'toegevoegde waarde' te onderzoeken die verschillende vormen van uitwisseling brengen voor wetenschappers. De diversiteit is groot en elke vorm van mobiliteit of internationale betrokkenheid heeft zowel voordelen als risico's. Afhankelijk van de concrete situatie is een verblijf bij collega's in het buitenland nuttig en verrijkend of juist heel frustrerend en tijdsverlies. Daarom is het beter om transnationale mobiliteit te faciliteren waar nodig, in plaats van het algemeen te verplichten.

Het is duidelijk dat nooit alle wetenschappers mobiel zullen worden. Dat is ook niet wenselijk. Sommige onderzoeksinstellingen hebben nu reeds een punt van verzadiging bereikt als het gaat om inkomende wetenschappers. De ecologische voetafdruk die met toegenomen transnationale mobiliteit gepaard gaat, is een andere ernstige bezorgdheid. Het is geen toeval dat universiteiten nu op zoek gaan naar meer virtuele vormen van uitwisseling. Terwijl zo'n virtuele samenwerking nieuwe uitdagingen creëert, werkt het in elk geval minder storend op vlak van de balans tussen werk- en privéleven. En binnen het Belgische onderzoekslandschap is er nog heel veel ruimte voor het uitbreiden van mobiliteiten tussen instellingen en taalgemeenschappen. Het zal ons misschien doen inzien dat het niet zozeer de fysieke, maar wel de mentale reis is die onze geest verruimt.

 Twitter Facebook pdf

MOEDER, WAAROM REIZEN WIJ? »